

NEMZET ÉS NEMZETPOLITIKA

A NEMZETSTRATÉGIA ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA (2010–2022)

K Á N T O R Z O L T Á N

Az európai országok állampolgárai nemzeti mivoltuk által tagjai politikai közösségüknek. A nacionalizmus megjelenésével visszaút nélküli ösvényre léptek az európai közösségek. *Nincs olyan, hogy posztnemzeti állapot: nem térhetünk vissza a nemzet nélküli világhoz.* Nem tisztem, és nem is vállalkoznék rá, hogy állást foglaljak abban a kérdésben, hogy ez üdvözítő vagy sajnálatos, csak azt állítom, hogy a nemzeti jelenség megértése nélkül nem érthetjük meg az államok homogenizáló törekvéseit, a nemzeti kisebbségek és állam nélküli nemzetek – külső vagy belső – önrendelkezési törekvéseit vagy az anyaországok törődését a határain kívül élő nemzetársak iránt. Az államhatárok változásával a más nemzetállamok fennhatósága alá került emberek állampolgársága is megváltozhat, de nemzeti hovatartozás-tudatuk nem. Ennek következtében a nemzetért felelősséget viselő állam nemcsak a saját állampolgárainak nemzeti szocializációjáért felel, hanem a kisebbségbe szakad nemzetrészek önszerveződését is támogatnia kell. A nemzeti jelleget, a nemzetet tagadó ideológiák alapján szerveződő államok kivételével minden állam megkülönböztetett módon törődik a külhoni nemzetársaival. A külhoniakkal rendelkező államok esetében a nemzetépítés kettős: országon belüli és határokon átnyúló. A magyar identitás, nyelv és kultúra nyolc országban reprodukálódik: a magyar nemzetállamban és hét szomszédos nemzetállamban, utóbbiakban kisebbségben, sokszor ellenszélben, de a rendszerváltás óta a magyar állam támogatását élvezve.

A NACIONALIZMUSTÓL A NEMZETIG

Nem logikai, hanem szociológiai szükségszerűség volt a nacionalizmus létrejötte, ahogy Ernest Gellner, a nacionalizmuselméletek egyik első és legismertebb szerzője állítja. Nacionalizmus alatt azt a folyamatot érti, melynek során – elsősorban az iparosításnak köszönhetően – kulturális és nyelvi alapon homogenizálódtak a társadalmak, majd a kommunikációs eszközök fejlődésének, az általános oktatás bevezetésének, a háborúknak, a közigazgatás kiterjesztésének és a közvetlen kormányzás elterjedésének köszönhetően teljesedtek ki. Az egyes nacionalizmusok kialakulása és intézményesülése között természetesen különbségek vannak, más-más a nemzetépítés Nyugaton és Keleten, és ezen belül is vannak egyéni utak, de a nemzetépítési logika azonos.¹

Etnikai, kulturális alapú összetartozás-tudat létezett korábban is, de a nacionalizmus mintegy 200-250 éve, a modernizáció során alakult ki, majd terjedt el s vált államideológiává kontinensünkön. Mindeközben természetessé vált,

¹ Lásd bővebben: *Eszmé a politikában: a nacionalizmus*. szerk. BRETTER Zoltán – DEÁK Ágnes, Tanulmány, Pécs, 1995. és *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. szerk. KÁNTOR Zoltán, Rejtjel, Bp. 2004.

hogyan az egyének nemzeti alapon (is) identifikálják magukat. A nyelv, a kultúra, illetve az ezek által meghatározott közösség vált referenciaponttá az egyének számára. Az állam nemzeti alapon tartja számon állampolgárait – mint ahogy látjuk és aggódva figyeljük a környező országok népszámlálási eredményeit –, és a kisebbségi jogok biztosítását is ezekhez az adatokhoz köti. Tehát a nyelvi és kulturális értékek alapján kialakult, viszonylag homogén nemzeti közösségek, illetve azok megszervezése, intézményesítése lényegében a modernizáció nem szándékolt következményeként értelmezhető. A nemzet meghatározásának kérdésében azonban nehézségekbe ütközünk éppúgy, mint a nemzeti kisebbségek definiálása során. Ebben a kérdésben nincs, és nem is lesz konszenzus.² Az egyén számára ez ritkán okoz gondot: tudja, hogy egy adott nemzet vagy nemzeti kisebbség tagja, és ha esetleg többes nemzeti identitással bír, akkor is elsősorban nemzeti alapon határozza meg magát. Vannak ugyan, akik tagadják a nemzet ilyen mértékű jelentőségét, de nemzeti hovatartozás nélküli állampolgárt aligha találunk Európában. Kontinensünkön már nem elképzelhető a nemzet, a nemzeti hovatartozás fontossága nélküli állapot. Nem véletlen, hogy úgy a többségi, mint a kisebbségi társadalmak nemzeti alapon szerveződnek, és hogy az utóbbi évszázad konfliktusai – elsősorban vagy részben – nemzeti indíttatású konfliktusok voltak. A közép- és kelet-európai rendszerváltások utáni európai konfliktusok kivétel nélkül mind nemzeti vonatkozásúak. Az új államok – a Baltikumtól a Balkánig – mind a nemzeti önrendelkezés elvén jöttek létre, és így alakították ki saját nemzetállamukat. A nemzeti alapvetés kiolvasható úgy az alkotmányaikból, mint a külhoni nemzettársak felé irányuló anyaországi intézkedésekből (kettős állampolgárság, státusztörvények, szavazati jog kiterjesztése) és az adott országban élő nemzeti kisebbségek – sokszor negatív – megítéléséből. A nyugat-európai feszültségek (skót és katalán népszavazás, politikai megosztottság Belgiumban) szinte mind nemzeti indíttatásúak. Az Európába történő bevándorlás megítélése, a radikális pártok támogatottságának növekedése, az idegenellenesség megerősödése szintén nemzeti vonatkozású jelenségek. Másrészt a multikulturalizmusról, a nemzeti integrációról és a nemzeti kultúra mibenlétéről zajló viták szintén a tágabb értelemben vett nemzeti kérdéshez kötődnek.

Többségi és kisebbségi társadalom, nemzetállam és anyaország Európában mind jelentőséget tulajdonít a nemzeti hovatartozásnak, és ezen az alapon legitimálják a közösségi törekvéseket. A nacionalizmus mint semleges társadalomtudományi fogalom a többségi és kisebbségi társadalmak nemzeti alapon történő intézményesülését jelenti. A 18–19. század óta a társadalmak nemzeti alapon intézményesülnek, nemzeti alapon legitimálják az államot, amely a nemzeti identitást termelő intézményrendszer épít ki. A nacionalizmus logikája szerint az adott területen – egy államban – élőknek kulturálisan (nemzetileg) homogén társadalmat kell alkotniuk. A nacionalizmus létrejötté, majd a nacionalizmus államideológiává alakulása egyrészt nemzeti szempontból egyneműsítette a társadalmakat, másrészt pedig azt eredményezte, hogy az egyneműsítésnek ellenálló más nemzeti alapon szervezzék meg társadalmukat, és önálló államiságra törekedjenek. Ennek a folyamatnak a következménye, hogy a 19. század második fele óta minden európai többségi vagy kisebbségi társadalom nemzeti terminológiában határozza meg magát. A nacionalizmus a nemzetet központi értéknek tekinti, valamint államiságra vagy legalábbis autonómiára törekszik. Az egymásra ható többségi, kisebbségi, anyaországi nacionalizmusok keretében értelmezendő az 1989 utáni nemzetiségi kérdés.³

A nemzet Janus-arcú jelenség: egyszerre tekint a múltba és a jövőbe. Ebből a perspektívából a nemzetépítés lényege a múltra alapozott jövőbe tekintés.

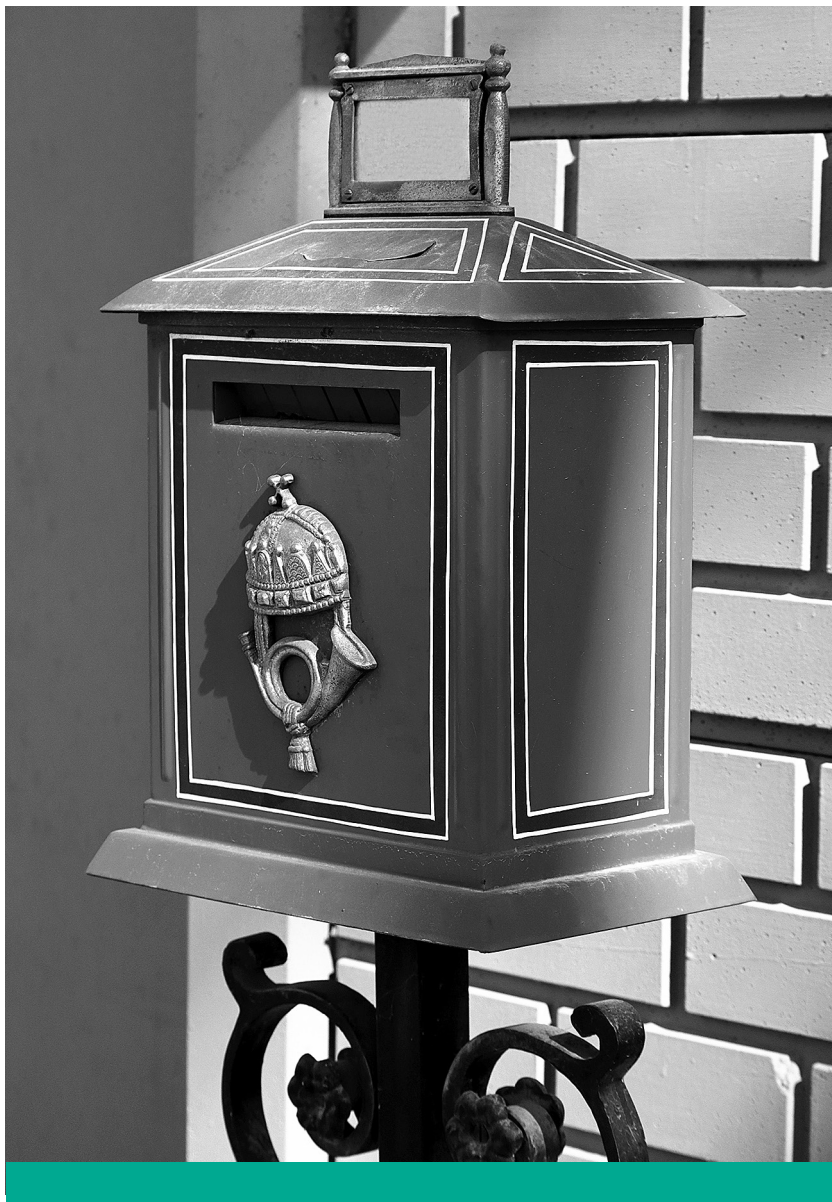
**a nemzetépítés lényege
a múltra alapozott
jövőbe tekintés**

2 Balázs VIZI: Protection without definition – notes on the concept of „minority rights” in Europe. *Minority Studies*, 15. 7–24. és KÁNTOR Zoltán: Tudományos vagy politikai kérdés a nemzet meghatározása? *Limes*, 2009/4. 5–14.

3 Rogers BRUBAKER: *Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és külső nemzeti hazák az Új Európában = Uő: Nacionalizmus új keretek között. A nemzeti mivolt és a nemzeti kérdés az Új Európában.* ford. ERDŐSI Péter, L'Harmattan–Atelier, Bp. 2006.

Történelmi címen –
Szentkoronás postakürttel
ellátott postaláda
(*Magyar Trikolór Naptár – 2021,*
Hodossy Ilona felvétele)

Az egyes államok kormányai ezt teszik éppúgy a társadalmi kötelékek megerősítése, mint a külhoni (szomszédos országokban és/vagy a diaszpórában élő) nemzeti közösségek támogatása érdekében. Hagyományok, nyelv és kultúra nélkül nincs nemzet, ezek viszont a társadalmi és politikai változásoknak köszönhetően folyamatosan alakulnak. Következésképpen a nemzetépítés-fogalom önmagában a szándékosságot és a változást sugallja: az új helyzetre is válaszokat kell adni. Igaz ez úgy a kisebbségek, mint a többség esetében. Például a 2017-es ukrán oktatási törvény válaszreakcióra kényszerítette a kárpátaljai magyar közösséget és annak anyaországát is. Az új helyzetben kell megtalálni a választ a magyar identitás reprodukciójának kérdésére. Hasonlóképpen a szlovák államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvhasználati törvény reakcióra és alkalmazkodásra kényszerítette a felvidéki magyarságot. A 2010-es magyar állampolgársági törvény szintén új dimenziót hozott be a magyar–magyar relációban: a közjogi kötődést.

Az identitás, a kultúra és a nyelv védőhálót képez a kisebbségek számára, az önszerveződési politika ezek megőrzése által törekszik a kisebbségi közösséget a nemzet keretei között tartani. A kisebbségi nemzetépítés az önszerveződés, az etnikai pártok politikája és a jogkiterjesztés révén valósul meg. Ezeket a külhoni magyar legitim szervezetek által megfogalmazott törekvéseket támogatja az anyaország. Habár régebbi példákat is találunk, a külhoni nemzettársakkal való törődés a rendszerváltás után vált általánossá térségünkben.

NEMZETÉPÍTÉS KISEBBSÉGBEN

Elég csak egy röpké pillantást vetnünk Európa kisebbségeire és állam nélküli nemzeteire (skótok, katalánok), hogy észrevegyük a nemzeti reprodukcióra tett erőfeszítéseiket. Gondolok itt elsősorban az autonómiaigénylésekre, a nyelvi jogok védelmére, a szabad közösségi szimbólumhasználatra, a nemzeti/kisebbségi nyelven történő oktatás biztosítására. Európában nem találunk olyan államot, amely nem a nemzeti elv alapján szerveződné, és kevés olyat, amely ne részesítené kedvezményes elbánásban a határain kívül élő, saját etnokulturális közösségéhez tartozókat. Semmi okunk csodálkozni ezen, hiszen az államok is biztosítják a többségi társadalom – és szerencsés esetben a kisebbségek – számára ezeket. Sajnálatos, hogy a legtöbb esetben az európai politikai elit a – túlzottnak érzékelt – kisebbségi követelésekben keresi a konfliktusok forrását és nem az adott államok kisebbségellenes politikájában.

A nemzeti kisebbségek legtöbbször ugyanazt szeretnék elérni, mint amit az adott állam biztosít a nemzeti többség számára: a nyelvi, kulturális, nemzeti reprodukció lehetőségének biztosítását. A nemzeti kisebbségek politikája az ennek elérésére való küzdelemről szól az adott ország politikai porondján és az európai szervezetek szintjén. Hogy mennyire nincs új a nap alatt a nacionalizmus kialakulása óta, elég, ha elolvassuk, amit Miroslav Hroch állít a 19. századi nemzeti mozgalmak céljairól:

„1) a nemzeti kultúrának a helyi nyelven alapuló fejlesztése, a nyelvnek az oktatásban, a közigazgatásban és gazdasági életben való használata; 2) az állampolgári jogok és a politikai öngazgatás elnyerése, eleinte az autonómia, végül (rendszerint igen későn, határozott követelésként) a függetlenség formájában; 3) az etnikai csoportból felépülő teljes társadalmi struktúra létrehozása, művelt elittel, hivatalnoki karral és vállalkozói réteggel, de ahol szükséges, szabad paraszttal és szervezett munkásokkal is.”⁴

Ezek lényegében egyeznek (talán a függetlenséget helyettesíthetjük az autonómiával), ahogy Hroch is állítja tanulmányában, a mai nemzeti kisebbségek törekvéseivel.

A kisebbségi önszerveződéssel párosított jogi és politikai keretek biztosítására való törekvést kisebbségi nemzetépítésnek nevezzük, és a kisebbségi politikát is ebben az értelmezési keretben célszerű elemezni. A többségi és kisebbségi nemzetépítés tulajdonképpen a különálló – nemzeti elven szerveződő – társadalom építése, amely a saját, kulturálisan, nyelvileg meghatározott intézményrendszerre épül.

A külhoni magyar szervezetek ennek a kisebbségi nemzetépítésnek, intézményesítésnek, identitásépítésnek a mozgatórugói. A külhoni magyar pártok rendszeresen megmérték magukat a szomszédos országok parlamenti, önkormányzati, európai parlamenti választásain. A magyar szavazók a többséghez hasonló arányban vesznek részt a választásokon, és főszabályként magyar pártokra szavaznak, ezzel biztosítva a magyar politikai képviseletet az adott államban. A kisebbségi (köztük társadalmi, civil, egyházi, kulturális) szervezetek pedig biztosítják a magyar nyelv és kultúra átadását.

A szomszédos államok kisebbségpolitikája – a pozitív elmozdulások ellenére – nem kedvező a magyar kulturális reprodukció számára. Térségünk majd minden államára érvényes az a megállapítás, hogy az államalkotó nemzet beolvastással, az asszimiláció erőltetésével próbálta megszüntetni az államon belül létező etnikai, nemzeti különbségeket. A homogenizációs szándék a nemzeti kisebbségek ellen irányul, így a kisebbségek politikája a homogenizációs törekvéseknek való ellenállásként is értelmezhető.

**kedvezményezni
a saját etnokulturális
közösséghez tartozókat**

4 Miroslav HROCH: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. ford. ERDŐSI Péter, *Regio*, 2000/3. 6–7.

A Kárpát-medencei magyarság 16 százaléka, hatból egy magyar a szomszédos országokban él, területi szempontból – többen vagy szórványban – Magyarország területének kétszeresén. A szomszédos államokban mintegy 2,2 millió, a diaszpórában megközelítőleg 2,5 millió magyar származású él. 2021–22-ben zajlottak a népszámlálások Magyarországon és a szomszédos országokban. 2022-ben tették közzé az előzetes eredményeket Szlovákiában, Romániában és Szerbiában. Ukrajnában 2001 óta nem volt népszámlálás, ott csak becslésekkel rendelkezünk 2017-ből, s bizonyára negatív folyamatokat indított be a háború. Kisebb vagy nagyobb csökkenést észlelünk mindenhol, a magyarzatokkal még adósok vagyunk. Bízunk benne, hogy a népszámlálások végleges adatai a jelenleginél tisztább képet mutatnak, a demográfusok és szociológusok pedig pontosan lokalizálni tudják majd a fogyás okait: hogy a természetes népességfogyás, a kivándorlás és az asszimiláció milyen arányban járulnak hozzá a csökkenéshez.

A külhoni magyarság lélekszámának csökkenése összefüggésben van az adott ország gazdasági és politika helyzetével, családpolitikájával, melyet szintén a vizsgálat tárgyává kell tenni. Az így kapott eredményekre lehet a külhoni magyar közösségekkel közösen nemzetpolitikai célokat megfogalmazni. Annak ellenére, hogy 2010 után, de főképp 2014 óta számottevően megnövekedett a magyar állam külhoni magyarok támogatására fordított összege, nem életszerű, hogy az anyaország jelentősen tudja befolyásolni a szomszédos államok demográfiai trendjeit. Tulajdonképpen az összes nemzetpolitikai támogatás a szülőföldön való boldogulást szolgálja. Ezek közül néhány – anyagi és szimbolikus értelemben is – kifejezetten népesedési vonatkozású: az anyasági támogatás és a baba-kötvény kiterjesztése a külhoni magyarokra (állampolgárság vagy magyar igazolvány alapján), vagy a Nemzetpolitikai Államtitkárság babacsomagjai minden külhoni újszülöttnek. A gesztus és az üzenet talán fontosabb, mint a gyermekvállalásikedv-növelés tényleges hatása.

A kivándorlás vonatkozásában az otthonmaradást és prosperálást segítik a Külgazdasági és Külügyminisztérium gazdaságfejlesztési támogatásai és kedvezményes hitelei, illetve a Nemzetpolitikai Államtitkárság vállalkozókat támogató pályázatai és képzései is. Kárpátalja vonatkozásában célirányos támogatások segítik az otthonmaradás melletti döntést, ilyenek a pedagógusoknak, az orvosoknak, a papoknak és a lelkészeknek nyújtott anyagi támogatások, de ide tartozik a gyermekek iskolai étkeztetéséhez való hozzájárulás is. Ezek a támogatások, a tervezett oktatási-nevelési támogatás összegének megemelésével egyetemben, a legnehezebb helyzetbe került kárpátaljai magyarságot segítik leginkább.

az összes nemzetpolitikai támogatás a szülőföldön való boldogulást szolgálja

A NEMZETTŐL A NEMZETPOLITIKÁIG

A külhoni magyar politikai formációk és a magyar állam egyazon célt követnek: a külhoni magyar közösségek megmaradásának, gyarapodásának feltételeit kívánják megteremteni. A rendszerváltás után megfogalmazott hármas prioritása a magyar külpolitikának – a nyugati integráció, a jószomszédi kapcsolatok és a határon túli magyar kisebbség támogatása – *per definitionem* implikálja a nemzet kérdését: a nyugati integráció közvetett, míg a szomszéd országokkal való kapcsolat és a határon túli magyarok támogatása közvetlen módon. Az etnikai pártok – mint a külhoni magyarság legitim képviselői – programjaikban, a magyar állam pedig az Alaptörvényében,⁵ valamint a nemzetpolitikai stratégiai dokumentumokban és a magyar–magyar fórumok nyilatkozataiban egyaránt a magyar identitás megőrzését, erősítését jelöli meg fő célként. Ezt fejezik ki az „egységes magyar nemzet”, az „összmagyar nemzet” vagy a „határokon átívelő nemzetegyesítés” terminusok is.

5 Vö. VARGA ZS. András: Szuverenitás, identitás és autonómiák a magyar közjogban. *Kisebbségvédelem*, 2019/1. 41–67.

2010-ben még nem lehetett előre tudni, de 12-13 év távlatából már látszik a magyarországi nemzetpolitika egyedülálló kontinuitása. Az Alaptörvényben, az állampolgárságról szóló törvényben, valamint a nemzetpolitikai stratégiai keretdokumentumban fogalmazódtak meg az elvi alapok, a kormányzati struktúrában pedig magas szinten intézményesült a nemzetpolitika, illetve létrejöttek a nemzetpolitikát működtető szervezeti egységek. A nemzetpolitika stratégiai fontosságúvá vált, amit a kormányzati struktúrában elfoglalt helye és a lényegesen megnövelt támogatások is jeleznek. Az első kormányzati ciklus az intézményesítés, a második és harmadik az expanzió és működtetés szakasza volt.⁶

Miért ennyire meghatározó a nemzeti kötelék? Ez a kulcskérdés, ennek megértése vezet a nemzetpolitika megértéséhez is. A válasz egyszerre lehet történelmi és kortárs. A történelmi a korábbiakban részletezett nacionalizmus kialakulásából vezethető le. A kortárs válasz pedig a nacionalizmus megjelenése óta tartó nemzeti elven való társadalomszerveződésben keresendő. A magyar nemzetpolitika alapelveit a rendszerváltás során fogalmazták meg, összhangban a külföldi magyar érdekképviseleti szervezetek célkitűzéseivel. Ennek lényege a külföldi magyar társadalmak megerősítése, eszköze pedig a kisebbségvédelmi jogi keret és az identitást reprodukáló intézményrendszer megteremtése, valamint a kapcsolattartás az anyaországgal. A nemzetpolitikát úgy definiálhatjuk, hogy „a magyar állam külföldi – szomszédos országbeli és a világ más országaiban élő – magyarokra vonatkozó politikája, amely a magyar állam és a külföldi magyar egyének, valamint közösségek közötti kapcsolatot erősíti az egységes magyar nemzet gyarapodása céljából, valamint a külföldi magyar közösségek identitásőrzésére, a magyar identitás továbbadására irányul.”⁷ A nemzetpolitikát vizsgálhatjuk a törvényhozás, az anyaország és a külföldi nemzettársak közötti kapcsolatok intézményesülése, a közigazgatás, a finanszírozás és a támogatási programok szintjén.⁸

A nemzetpolitika komplex integrációs vízió alapul, mégpedig a Kárpát-medencei magyarság nemzeti integrációján annak érdekében, hogy a magyarságot, a magyar nyelvet és kultúrát megőrizzük, prosperálóvá tegyük. Ennek megvalósítása több szinten zajlik. Egyrészt a külföldi magyar közösségeket intézményesen integrálják az adott államba, a kisebbségi jogok és az autonómia biztosítása által. Másrészt a külföldiek közösségi integrációja is zajlik a közösségépítés, illetve a nemzetépítés révén. Harmadrészt a magyar állam és a külföldi magyarok közötti személyes és intézményes integráció is folyamatban van az olyan jogkiterjesztő gyakorlatok által, mint a státustörvény, az egyszerűsített honosítás bevezetése és a szavazati jog megadása. Végül beszélhetünk összmagyar integrációról is. Utóbbit illetően főképp az olyan Kárpát-medencei összmagyar együttműködésekre gondolok, mint a vállalkozói együttműködések, az összmagyar táborok, illetve a szakmai szervezetek. A nemzeti logikából fakadóan

„Légy hű,
s bízzál jövődbe,
nemzetem.”

Nemzeti politika –
Az MDF Temesvárra
emlékeztető plakátja
és a KDNP pártzászlócskája
a rendszerváltottatás éveiben
(Terror Háza Múzeum)

6 Lásd bővebben: RÁKÓCZI Krisztián – VÁLENT Viktória – VARGA Péter: *Nemzetpolitika*. Dialóg Campus, Bp. 2017.; *Nemzetpolitikai alapismertetek. Közzolgálati tisztviselők számára*, szerk. KÁNTOR Zoltán, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., Bp. 2013.

7 Uo.

8 Írásomban csak néhány programról és támogatásról teszek említést, az elsősorban a miniszterelnök-helyettes és a Nemzetpolitikai Államtitkárság által irányított nemzetpolitikáról lásd részletesebben: Zoltán KÁNTOR: Hungary's Kin-State Politics, 2010–2014. *Minority Studies*, 17. 23–32. és GAZSÓ Dániel: A diaszpóra politikai dimenziói. *Politikatudományi Szemle*, 2020/2. 47–68. Magyarország kormányzati struktúrájában nincs olyan minisztérium, amelynek ne lenne nemzetpolitikai feladatai; e támogatásokról jó összegzést nyújt: BÁNYAI Barna: Magyarország határon túli magyarokat érintő támogatáspolitikájának átalakulása 2010–2018 (1. rész) *Regio*, 2020/1. 171–221. és Uő: Magyarország határon túli magyarokat érintő támogatáspolitikájának átalakulása 2010–2018 (2. rész) *Regio*, 2020/2. 143–168.

Népek tengere –

A Békemenet vonulása a budapesti belvárosban, 2021. október 23.

(Civil Összefogás Fórum, Mészáros Péter felvétele)

ennek az integrációnak a szerves részét képezik a Kárpát-medencén kívül élő magyarok is.⁹

A nemzetpolitika egyrészt helyi jellegzetességekből adódó igényeket támogat, másrészt önálló – a külföldi magyar szervezetekkel való konzultáció alapján – identitáserősítő programokat kezdeményez. Ezek által biztosítható a helyi, az adott közösség problémáit figyelembe vevő támogatás és az összmagyarság erősítése. A más-más politikai rendszerekben, más-más jogi környezetben, különböző gondokkal küszködő és különböző lehetőségekkel rendelkező közösségek nemzeti vonatkozásban azonosak. Az eltérő társadalmi körülmények nem a magyar jelleget, hanem annak reprodukciós lehetőségeit befolyásolják. A Kárpát-medencei magyarság számára ugyanaz a *kulturális korpusz* jelenti a magyarságot. A regionális, képzettségi, korosztályi, kulturális izlésbéli, életesélyi, de akár a politikai nézetbeli különbségek is másodlagosak.

A magyar nemzetpolitika egyrészt intézményesítés-központú, másrészt pedig kapcsolathálózatokban és kötelekerősítésben gondolkodik. A nemzetpolitika legfőbb célja a külföldi közösségek szülőföldjükön való boldogulásának, gyarapodásának biztosítása. A kiindulópont a nemzet- és közösségépítés általi identitáserősítés. Ez az intézményesítéssel valósítható meg. Akkor biztosítható az identitás megőrzése, ha a külföldi egyének minél sűrűbb magyar intézményhálózathoz kapcsolódnak. Az intézményesítés a magyar reprodukció feltétele: a nemzet határai addig tartanak, ameddig a nemzeti identitást reprodukáló intézmények hatása eléri.

A külföldi magyarság megmaradási törekvései és a magyar állam nemzetpolitikája a nemzeti megmaradást szolgálja. Az általános európai demográfiai csökkenés, ezen belül a Közép- és Kelet-Európából való kivándorlás trendje, a külföldi magyarság asszimilálását célzó keményebb vagy puhább politikák a magyarság lélekszámának csökkenéséhez vezettek. Meggyőződésem szerint

⁹ Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok. Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Államtitkárság, Bp. 2016. és GAZSÓ Dániel: *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Gondolat: Bp. 2022.

a külhoni magyarság önszerveződése, élni akarása és a magyarországi nemzetpolitika nélkül ez a csökkenés drasztikusabb lenne. A külhoni magyarság társadalmi (politikai, egyházi és civil) önszerveződése, a politikai döntéshozatalban való részvételt célzó etnikai pártok politizálása megteremtette a helyi magyarság megmaradásának keretfeltételeit, de nem képes a többséghez hasonló forrásokat biztosítani a magyar közösség reprodukciójához, illetve nem tudja kiharcolni ehhez a megfelelő jogi, politikai és közigazgatási keretfeltételeket. Kisebbségi jogkiterjesztés vonatkozásban – az anyaország által is támogatva – az európai porondon keres támogatást.¹⁰

Az otthonmaradást, a külhoni magyar közösségek megerősödését/megmaradását/gyarapodását a magyar állam négy fő csapásvonalon teszi: 1) a magyar–magyar kötelekek erősítésével, 2) a klasszikus nemzetpolitikai támogatásokkal (oktatási, kulturális életet támogató, egyházi és egyéb szervezetek és intézmények támogatásával), 3) gazdaságfejlesztési támogatásokkal, valamint 4) a kisebbségi jogkiterjesztésre vonatkozó, korábban említett politikával. Teszi mindezt a 2011-ben, a nemzetpolitika legitim fórumán, a Magyar Állandó Értekezleten elfogadott stratégia alapján.¹¹

Nem túlzás azt állítanunk, hogy a magyar állam támogatásai minden külhoni magyarhoz eljutnak valamilyen formában: közvetlenül a kedvezményeket biztosító magyar igazolvány, az állampolgárság vagy a mintegy 250 ezer, magyar iskolába íratott gyermek utáni oktatási-nevelési támogatások révén; míg közvetve az intézmények, az egyházi és egyéb szervezetek támogatásain keresztül. Utóbbi illetően az elmúlt bő évtizedben több ezer külhoni magyar intézet és szervezet részesült a Bethlen Gábor Alapkezelő által kezelt egyéni és pályázati, lényegét tekintve identitásörző tevékenységek megvalósítására irányuló támogatásokból.¹² Gyakorlatilag alig találunk olyan külhoni települést, ahova a magyar állam támogatásai ne jutottak volna el. Ezzel a magyar állam hozzájárul a helyi magyarság önszerveződéséhez, közösségépítésük elősegítéséhez úgy, hogy közben az összetartozás-tudatot, az egymással való kapcsolatok erősítését is szolgálja. A magyar nemzetpolitika a tág értelemben vett közép-európai térség legstrukturáltabb politikai ágazata. Arányait tekintve a magyar állam nyújtja a legtöbb forrást a külhoniak által alkotott közösségeknek.

a magyar állam hozzájárul a helyi magyarság önszerveződéséhez

NEMZETPOLITIKÁTÓL NEMZETPOLITIKÁIG

Nincs okunk azt feltételezni, hogy a nemzet, illetve a nemzeti hovatartozás fontossága háttérbe szorulna vagy elenyészne. Ellenkezőleg, a jelenkori események (nem utolsósorban a migrációs folyamatok felerősödése) inkább a nemzeti jelleg, a nemzeti kultúra megőrzésére és újragondolására készítetik az államokat. A nemzetállamok a többségi kultúra védelmére és újratermelésére összpontosítanak, a nemzeti kisebbségek identitásuk védelmére rendezkednek be, az anyaországok nemzetpolitikai aktivizmusa pedig a szomszédos államokban élő nemzettársak, valamint a régi és új diaszpórák irányába intenzifikálódik.

Nincs ebben semmi meglepő! A nemzetvédelem folyamata ezt eredményezte: a nemzeti alapon történő intézményesítést és újraintézményesítést. Maradunk a nemzeti alapú konfliktusokkal, a nemzeti vonatkozású – többségi és kisebbségi – nemzetépítéssel, közösségépítéssel. És ez így van rendjén. Szívesen szabadulnánk a nemzeti acsarkodásoktól, erőszaktól, háborúktól, de nemzeti alapú szerveződés nélkül nem képzelhető el modern társadalom, hiányozna (vagy

10 A lehetőségekről és a gyakorlatról lásd: TÁRNOK Balázs: A nemzeti kisebbségek jog- és érdekvédelmének kihívásai és lehetőségei egy új világrendben. *Pro Minoritate*, 2022/nyár. 3–13.; MANZINGER Krisztián – VINCZE Lóránt: Minority SafePack – esély az EU-s kisebbségvédelemre? *Pro Minoritate*, 2017/nyár. 3–21. és SZILI Katalin – KALMÁR Ferenc: *A nemzeti kisebbségvédelem javasolt alapelvei az EU-ban*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Bp. 2022.

11 *Magyar Nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete*. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság, Bp. 2011.

12 A Nemzetpolitikai Államtitkárság összegzését a támogatásokról, programokról, kezdeményezésekről, eredményekről lásd: *Nemzetpolitikai eredmények 2010–2018*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Bp. 2018. <<http://nemzetpolitikaieredmenyek.hu/>> és *Cselekvő nemzet. Az újraegyesítés erőforrásai 2010–2022*. <<https://www.cselekvonemzet.hu/>>.

nem lenne teljes) az emberek közötti közösségtudat. Már csak funkcionálisan is társadalmi szükségszerűség a nemzeti (nyelvi, kulturális) alapú szolidaritás, összetartozás-tudat, arról nem is beszélve, hogy a nemzetet – természetesen külön hangsúlyozva *saját* nemzetünket – értéknek tekintjük. Ha nem mosnánk össze a nacionalizmus – sokszor erőszakos, kirekesztő és visszatetsző – megnyilvánulásait a nemzet reprodukálására törekvő politikákkal, akkor megtalálhatnánk a békés együttélés modelljét.

Nyugat-Európában is jelen voltak és vannak a többség és kisebbség közötti konfliktusok, de a mi térségünkben ez a jelenlét intenzívebb. Inkább szabály, mint kivétel, hogy a konfliktusokért a kisebbséget teszik felelőssé, pedig a kérdés inkább az, hogy az adott államok miért nem biztosítják a kisebbség gyarapodásához szükséges intézményi kereteket és jogokat. Az európai kisebbségvédelmi dokumentumok elsősorban az államok feladatának tekintik a kisebbségi jogok biztosítását, de ehhez csak gyenge lábakon álló ellenőrzési mechanizmusokat biztosítottak, és nem rendeltek számonkérési konstrukciókat. A stabilitásra, a biztonságra hivatkozva a többségi társadalom érdekét tekintik prioritásnak a kisebbségek igényeivel szemben.¹³ Ilyen körülmények között úgy a külhoni magyarság, mint az anyaország nem tehetnek egyebet, mint tudomásul veszik ezt a nemzeti alapú érdekellentétet, és minden tudásukkal az önszerveződésre és annak támogatására összpontosítanak.

A magyar kultúra nemcsak az anyaországban, hanem a szomszédos országokban és a diaszpórában is termelődik. A külhoni magyar közösségek és a magyar nemzetpolitika közös célja, hogy megteremtse a megfelelő intézményi kereteket és feltételeket, valamint ösztönözze a közösség tagjait a kulturális értékek megőrzésére és teremtésére. A rendszerváltás óta, hangsúlyosabban 2010 óta követi ezt a célt. A fontosabb deklarációkon és szimbolikus lépéseken túl, a nemzetpolitika a konkrét – identitást megerősítő – cselekvési terveket készít, programokat támogat. A kultúra, a nemzet nem termelődik újra magától. Míg az állam rendelkezik azzal a kerettel, amely a többségi nemzet kultúrájának reprodukciójához szükséges, addig a nemzeti kisebbségek számára ugyanaz az állam csak töredékét nyújtja. Így különösen indokolt az anyaország támogatása. Egy kisebbség esetében a kultúra, a nyelv nemzeti védőgát. Ezért fontos azokat az intézményeket – és egy kisebbség esetében melyik nem az? – támogatni, működtetni, amelyekben ez a reprodukció megtörténik. Ez lényegében azt jelenti, hogy a kisebbségi társadalom rendszerének, alrendszerének támogatása a nemzetpolitika feladata. Az egyénnel való közjogi viszony létesítése mellett a magyar nemzetpolitika regionális, szakterületi, korosztályi (ifjúsági szervezetek támogatása, összmagyar táborok és vetélkedők, Határtalanul! program) specifikumait, tehát az egyéni és kollektív dimenziókat egyaránt figyelembe véve jön létre a nemzetpolitikai támogatás. Nem érdemes különválasztani a külhoni magyar (politikai, civil és egyházi) érdekképviseleti szervezetek önszerveződési tevékenységét a magyar állam nemzetpolitikájától, hiszen a kettő egymás nélkül nem értelmezhető. Az anyaországi és a kisebbségi nemzetépítés együtt eredményezik az összmagyar nemzetépítést; kölcsönös viszonyról van szó, hiszen nemcsak a magyar állam járul hozzá a kisebbségi közösségi nemzet-tudat alakításához, hanem ez fordítva is igaz.

Bárgyúság volna azt hinni, hogy nemzetpolitikai téren nincs már mit tenni. Az autonómia biztosítása és a kollektív jogok elismerése a külhoni magyar érdekképviseleti szervezetek deklarált célja. Lényegében ugyanazt igénylik, mint az e vonatkozásban sikeres nyugat-európai kisebbségek vagy állam nélküli nemzetek. Jelen helyzetben ez a cél nem tűnik a közeljövőben elérhetőnek. Kivételt jelentenek a jugoszláv utódállamokban élő magyarok, akik számára biztosított az adott állam személyi elvű autonómiája. Előreláthatólag a többi külhoni magyar közösségnek e jogi-politikai-közigazgatási védőháló nélkül kell megszervezni közösségüket a megmaradás érdekében, illetve keresni az utat az autonómia eléréséhez. Függetlenül attól, hogy sikerül-e elérni a kívánt

13 FIALA-BUTORA János: Az európai kisebbségvédelmi rendszer: rendszerszintű problémák és be nem váltott remények. *Fundamentum*, 2019/1–2.

a kultúra és a nyelv nemzeti védőgát

célt vagy sem, a társadalomszervezés, a nemzetépítés folyamatában kell biztosítani a megmaradás keretfeltételeit. A külhoni magyarság és a magyarországi döntéshozóknak és értelmiségieknek folyamatosan tárgyalni, egyeztetni kell a többségi partnerekkel. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi porondon szükséges érzékenyíteni a politikai döntéshozókat. Ez elsősorban a kisebbségi elitek feladata, a magyar állam támogatása viszont előmozdíthatja az ügyet. Legalább annyira fontos a saját közösség mozgósítása, legyen szó az autonómia elemeinek helyi szintű megvalósításáról vagy a magyar iskolába való beiratkozás előmozdításáról. Mivel itt internetikus közegben zajló, egyenlőtlen feltételek melletti versenyről van szó, a kisebbség akkor lehet sikeres, ha szervezettebb, innovatívabb a többségnél, rendszerben gondolkodik, és összehangolja programjait, valamint felhalmozza és megfelelően alkalmazza a Kárpát-medencei magyarság különböző közösségeiben termelődő tudást.

Saját zászló alatt –

A Békemenet átvonul a budapesti Szabadság hídon, háttérben a Gellért-hegy kereszته, 2021. október 23.

(Civil Összefogás Fórum, Mészáros Péter felvétele)

OTTHON A NEMZETBEN

A nemzet, a nemzeti mivolt, a nemzeti identitás nem alakult ki magától, és még kevésbé maradt fenn magától. A rendszerváltás után – a kommunizmus nemzeti kérdést látszatra mellékesnek tekintő politikája végett – úgy tűnt, hogy a demokratizálódással elenyészik, eltűnik a nemzeti kérdés. Mi sem tévesebb: a nemzeti kérdés legalább kétszáz éve velünk van, a különböző politikai rendszerek alapja, a nemzeti kultúra termelése folyamatos, még ha más és más formában valósul is meg. Mai feladatunk sem egyéb, mint folytatni a nemzeti identitás fenntartásának politikáját. Azokkal értek egyet, akik úgy látják, hogy a kisebbségi kérdés megfelelő rendezése csökkenti a biztonságpolitikai kockázatokat. Ennél is fontosabb azonban, hogy a nemzet biztosítja azt a köteléket, azt a biztonságot, a közösséget, amelyben a nemzetársak otthonosan érzik magukat, akár az anyaországban, akár külhonban élnek. ■